

Könyvtári rendszerek jelene és jövője a BME Fizikai Intézetének könyvtárában

Fejlesztések és egy sikeres együttműködés kezdete

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Fizikai Intézetének könyvtára, több mint 40 éves fennállása során, mindvégig igyekezett a kor színvonalának megfelelő szakkönyvtári szolgáltatást nyújtani, miközben elsődleges feladatákként az egyetemi oktatók, kutatók és hallgatók mindennapi elvárásainak próbált megfelelni. A könyvtár állományának számítógépes nyilvántartása kezdetben MicroISIS rendszerben történt, majd az időközben felmerülő problémák és új igények egy saját fejlesztésű rendszer készítését tették szükségessé. A jelenleg is használatban lévő, BVi 3 névre keresztelt szoftverben a közelmúltban további hasznos fejlesztéseket végeztek. Ennek köszönhetően a fizika különböző szakterületei iránt érdeklődők az intézet falain túlról is betekinhetnek a különleges gyűjteménybe. A fejlesztés mellett azonban egyre nagyobb szerepet kap az együttműködésre épülő munkák előkészítése is.

Néhány szó a Fizikai Intézet könyvtáráról

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Fizikai Intézete négy tanszék, vagyis szakterület tudományos tevékenységét irányítja. Nevezetesen az Atomfizika, a Fizika, az Elméleti Fizika és a Kísérleti Fizika Tanszék alkotja az intézetet. Az együttműködésre már az 1960-as évek elejéről találunk adatokat. Az akkoriban leginkább a Kultúrmérnöki, vagyis Építőmérnöki Karon (Kísérleti Fizika Tanszék) és a Villamosmérnöki Karon (Atomfizika Tanszék és Fizika Tanszék) jelentős kutatásokat végeztek. Alig egy évtizeddel később, az egyetem különböző szervezeti egységeihez tartozó, fizika területét érintő kutatásokat egy intézmény alá rendezték, de az egyes területek részben megtartották önállóságukat is¹. Az 1970-es évek második felétől már csak a BVi 3 kóddal jelölt Fizikai Intézet elnevezéssel találkozhatunk. A szervezeti változások a könyvtári ellátásban is megmutatkoztak. A különféle kódok arról árulkodnak, hogy az egyetem működése során mely szervezeti egységek tartották fontosnak, hogy önálló tanszéki, később intézeti gyűjteményeket hozzanak létre a kutatás és a képzés hatékonyabb támogatására. A Fizikai Intézet felállítását követően a kisebb gyűjteményekből egy jelentősnek számító tudományos szakkönyvtárat hoztak létre. Az intézet könyvtára jelenleg közel tízezer kötet könyvet és háromezer kötet folyóiratot számlál², melyek kb. 98%-a idegen nyelvű, és az előzetes becslések

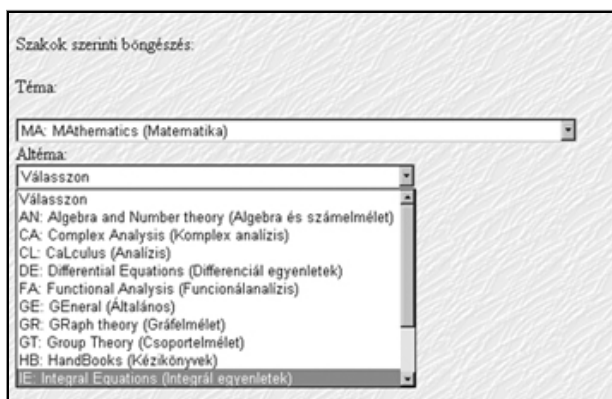
szerint alig 30%-a található meg a központi könyvtár állományában. A gyűjteményben 35 kötet 1850 előtti muzeális kiadványt, valamint tudománytörténeti szempontból különlegességnek számító műveket is találhatunk.

Az intézet könyvtára fennállásának kezdete óta korlátozottan nyilvános szakkönyvtárként működik, elsősorban az egyetemi oktatást szolgálva, de ajtaja nyitva áll a gyűjtemény iránt érdeklődő külső kutatók előtt is.³

A könyvtár, gyarapítását és szolgáltatásait tekintve önálló szervezeti egység, az intézet mindenkor vezetője határoz működésének feltételeiről, de mint a Műegyetem könyvtári hálózatának tagja, néhány szabályt be kell tartania. Az együttműködési szabályzat alapján⁴ az intézeti könyvtár a beszerzett dokumentumokat tartós nyilvántartásba vétel után a központi könyvtár elektronikus katalógusába (Aleph) feldolgoztatja, majd az intézeti politikának megfelelően szolgáltatja. Könyvtárközi kérés esetén a kért művet akkor is rendelkezésre bocsátja, ha az éppen oktatónál van tartós kölcsönzésen. A fenti szabálynak köszönhetően a tanszéki könyvtárak, így a Fizikai Intézet könyvtárának állományát az Aleph-ben 1986 óta folyamatosan feldolgozzák. A kérdéses alkönyvtárból a központi katalógus jelenleg közel 1200 címet tart nyilván⁵. A korábban beszerzett művekről jelenleg csak az intézet könyvtárában kaphatunk ponto-

sabb tájékoztatást, ugyanis a rekatalogizálást saját hatáskörben, az igényeknek megfelelő ütemezésben végezték.

A könyvtár egy szabadpolcos olvasóteremmel, valamint a folyosókon elhelyezett zárt szekrényekkel várja az érdeklődőket. Az eligazodást egy könyvtári alkalmazott, és a 21 szakcsoportba, összesen 136 témakörbe rendezett gyűjtemény (l. 1. melléklet), azon belül szerzői betűrend segíti. A kiemelt kézikönyvtári állomány, a polcokra kihelyezett kurrens folyóiratok és a hallgatók számára leválogatott nagy(obb) példányszámú tankönyvek és jegyzetek mind az olvasók kényelmét szolgálják. A könyvtár számítógépén a teljes gyűjteményben szerző, cím és szakjelzet (1. ábra) szerint is kereshetünk.⁶

1. ábra Böngészés a szakjelzetek között

Az elektronikus katalógus múltja és a jelene

Mint már korábban is említettem, a könyvtárban az 1990-es évek elején vette kezdetét az adatbázis-építés. Akkoriban a fő cél az volt, hogy a lehető legkisebb költséggel, de minél gyorsabban számítógépen is kereshető legyen a könyvtár állománya. A terv rövid távú stratégiáját mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a feldolgozás során a minimális adatbevitelre (szerző, cím, szakjelzet, esetleg megjelenési hely és év) törekedtek, figyelmen kívül hagyva bizonyos szakmai szabályokat is. Nagyjából ugyanebben az időben kezdték építeni a központi könyvtár adatbázisát is, ahol a szakmai normáknak megfelelő leírások kevésbé látványos tempóban haladtak és a rekordok előállításának költsége is nagyobb volt. Miközben a központi könyvtár katalógusába folyamatosan érkeztek az új beszerzésből származó szabványos re-

kordok, az intézeti nyilvántartás a nívumszerű rekatalogizálásnak köszönhetően rohamosan gyarapodott. A könnyen elérhető adatok szép lassan felváltották a cédulákat mind a keresésben, mind a kölcsönzésben. Az 1990-es évek közepétől a feldolgozás lelassult, ugyanis a hiányos leírások nem mindig tették lehetővé a pontos azonosítást. A használat alkalmával megkezdődött a korábban bevitt rekordok kiegészítése, valamint a pontosabb leírások készítése. A könyvállomány akkoriban közel 11 000 tétel volt, amelyből kb. négyezer már fel volt dolgozva. Az ezredforduló azonban újabb problémákat hozott. Az adatbázist tartalmazó rendszer meghibásodott, és a mentések ellenére jelentős adatvesztés következett be. Az adatmentéssel kapcsolatban az intézet vezetője a központi könyvtárhoz fordult, melynek segítségével a bevitt adatok közel kétharmadát sikerült megmenteni, de bizonytalan volt, hogy a meghibásodott, illetve a mentés során a megmaradt adatok sérültek-e, és ha igen, milyen mértékben. Az igazi problémát a kölcsönzési adatok, illetve a cédulakatalógus lezárását követő rekordok többségének elvesztése, és az adatok esetleges megbízhatatlansága okozta. A két könyvtár vezetője, a szakmai szempontokat is figyelembe véve úgy határozott, hogy a kimentett adatokat átmenetileg célszerűbb egy saját fejlesztésű szoftverbe konvertálni, amely sokkal jobban igazodhat az intézet igényeihez. A saját fejlesztés mellett szólt a szabványokat mellőző adatfelvétel, a szakjelzetek kezelésének problematikája, amelyet alkönyvtári szinten az Aleph akkori verziója nem tudott megfelelően kezelni, a speciális funkciók (pl. leltározás) iránti igény és végül az egyszerű kezelhetőség. Az is az Aleph ellen szólt, hogy a könyvtár-informatikai és a katalogizáló munkatársak kapacitása már amúgy sem volt elég, hiszen a BME KTK⁷ és az OMIKK összevonását követően a két könyvtár adatbázisának (bár mindkettő Aleph-et használt, az adatfelvétel során kialakult eltérő szemlélet sok esetben nem tette lehetővé a megfelelő duplumszűrést) korrekciója folyt.

A fejlesztés előkészítő szakaszában pontosan meg kellett határozni azokat a funkciókat, amelyekre a későbbiekben az intézeti könyvtár igényt tart. Hosszas előkészületeket követően 2004 tavaszán kezdetét vette a BVi 3⁸ elnevezésű szoftver fejlesztése. Első lépésben az ISIS adatbázist konvertálni kellett SQL-be, ez az adatok, karakterek és a szerkezet konverzióját jelentette. Ezt követte a listázó felület kialakítása, amely az adattartalom szempontjából volt szükséges. Ehhez jött a mezőstatisztika készítése az adatbázis elemzéséhez. A mun-

kának ebben a fázisában újabb megoldásra váró kérdések merültek fel.

Vajon az olvasóknál, vagy a könyveknél lévő kölcsönzési adatok érvényesek? Be kellett látni, hogy a könyveknél lévő kölcsönzési adatok hibásak, ezért ezeket törölni kellett. Kiderült, hogy szükség lenne az olvasók, illetve a könyvek adatainak módosítására, új elemek egyszerű felvételére. Ehhez létre kellett hozni egy űrlapformátumot, melybe lehetőség szerint a teljes bibliográfiai mezőket definiálni kellett, miközben meg kellett adni a kötelezően kitöltendő mezőket (2. ábra). Könnyen kezelhető keresési felület (3. ábra) kialakítása is fontos volt, amelyhez a következő lehetőségeket kínálta fel a rendszer:

2. ábra Bibliográfiai rekordok beviteli űrlapja, melyen a kötelező mezőket csillag jelöli

- olvasó neve: a kölcsönzés során leggyakrabban előforduló szempont,

Budaházy I.: Könyvtári rendszerek jelene és jövője ...

- könyv címe,
- szerző (nem definiáltuk a különféle szerzői minőségeket, mert a korábbi tapasztalatok azt mutatták, hogy könyvtárkezelő esetében nem elvárható ez az ismeret),
- vonalkód: kölcsönzési munkánál és leltározásnál is meggyorsítja a munkát a vonalkód beolvasása, valamint csökkenti a hibázás lehetőségét,
- raktári jelzet: a szakjelzet lehetővé teszi a tematikus keresést.

Kölcsönzés	Visszavétel	Példányok	Használat	Kölcsönzések	Szakjelzetek	Lejárás	Kilépés
553 db találat							
Raktári szám	Főcím	Alkalm				Szerző(ók)	
ST.GE.L002	2000 solved problems in mechanical engineering thermodynamics					Lévy, Peter E	
ST.GE.D003	A commentary on thermo-dynamics					Day, W.A.	
ST.NL.H001	Advanced pynergetics					Hakem, H	
VILST1	A könyv					Barnóka K. Kálmán	
VILST1	A függvényelmélet és a funkcionálanalízis elemei					Kölnösgyrov, A. N Fornai, Sz. V.	
ST.NL.S003	A késoz	Véletleneszeru jelensegek nemlinearis rendszereiben				Szepfalusy Peter Teti Tamás	
ST.NL.S003	A késoz	Véletleneszeru jelensegek nemlinearis rendszereiben				Szepfalusy Peter Teti Tamás	
ST.NL.S003	A késoz					Szepfalusy P. Teti T.	
ST.NL.S003	A késoz					Szepfalusy P. Teti T.	
ST.GE.R002	A modern course in statistical physics					Reich, L.E	
ST.GE.R002	A modern course in statistical physics					Reich, L.E	
ST.GE.R002	A modern course in statistical physics					Reich, L.E	

3. ábra Keresési eredmények az ST szakjelzet töredékre. A találati halmazból tovább navigálhatunk az egyes példányokhoz, valamint a kiemelt sor jelzi, hogy az adott műpéldány kölcsönözve van

A menüvezérelt felülettel az alábbi funkciók érhetőek el: kölcsönzés, visszavétel, kölcsönzések listája, könyvek (szerzője, címe), szakcsoportok, olvasók és végül a kilépés. A kölcsönzést kezelő képernyő kialakításakor is az egyszerű, jól átlátható struktúra dominált. Megfelelő gombra kattintva – kölcsönzés, visszavétel – egy mozdulattal végbe ment a módosítás. A szoftver a lejárt kölcsönzésekről eltérő színnel és a lejárat határidő feltüntetésével értesíti a könyvtárost.

Az adatmentésnek induló rendszerfejlesztésnél nem volt külön igény a több felhasználói szintet kezelő jogosultsági rendszerre, ezért ez nem is szerepelt az első szakaszban. A felmerülő igények közül a fejlesztés első fázisából csupán a vonalkód, illetve a szakjelzet nyomtatásának lehetősége maradt ki. Az adatbázis korrekciójának második szakaszában újabb konverzióra volt szükség, ugyanis az ISIS formátumára épülő rekordszerkezet (rekord sorszáma, mezőazonosító, mezőérték) lassú lekérdezéseket eredményezett, ami a hibák gyors kiszűrését igencsak megnehezítette. A rekordon belül ismétlődő mezők – pl. a szerzői nevekénél – is problémát jelentettek. A második konverziót követően a korábbi rekordok egyes mezőiből oszlopok lettek, az ismétlődő mezőelemek elválasztása %-jellel vált egyértelművé, így a ko-

rábbi rekordok a műveletet követően egy-egy sor-
nak feleltek meg (l. 2. melléklet).

A második konverziót követően az állomány növe-
kedését tapasztaltuk. Ennek oka egy komoly hiá-
nyosság volt, ugyanis nem feltételeztük azt, hogy
nincs minden műnek legalább címe, vagy vonal-
kódja. Ezeket nem lehetett generikusan javítani,
hanem egy lekérdezést követően egyesével kellett
a hiányos rekordokat ellenőrizni, módosítani, vagy
törölni.

A közel másfél hónapig tartó tesztelés után újabb
észrevételeket követően a fejlesztő újabb javításo-
kat és módosításokat hajtott végre, melyek több-
nyire a kölcsönzési modult (4. ábra) érintették:

- olvasók közötti keresés lehetősége,
- kölcsönzési adatok konverziója,
- az olvasói rekord kiegészítése e-mail mezővel
(5. ábra),
- bevitt kölcsönzések megtekintése. A vissza
linkre kattintva megjelennek a kölcsönzött mű
adatai, és az olvasó neve mellől eltűnik a köl-
csönzés. A találati halmazból tovább navigálha-
tunk az olvasó adataihoz, valamint a példányok-
hoz is (6. ábra).

Élő kölcsönzések listázása:

Mű címe szerint Növekvő sorrendben Lista

Mű címe
Olvasó neve
Lejárat
Kölcsönzés ideje

4. ábra **Kölcsönzési adatok lekérdezési lehetőségei**

Élő kölcsönzések listázása:

Olvasó neve szerint Növekvő sorrendben Lista

Kölcs idő	Rakt. szám	Cím	Olvasó	Visszavétel
2009-01-23	QM.QIP001	Lectures on quantum computation, quantum error correcting codes and information theory	[redacted]	Vissza
2009-02-06	BVI3-11673A	Lectures on quantum computation, quantum error correcting codes and information theory	[redacted]	Vissza
2009-01-23	QM.QIM001	Quantum bits and quantum secrets	[redacted]	Vissza
2009-02-06	BVI3-11665A	Quantum bits and quantum secrets	[redacted]	Vissza
2009-01-23	MA.GE.D007	Ten lectures on wavelets	[redacted]	Vissza
2009-02-06	BVI3-11666A	Ten lectures on wavelets	[redacted]	Vissza
2009-01-23	MA.GE.J005	Two versions of wavelets and applications	[redacted]	Vissza
2009-02-06	BVI3-11667A	Two versions of wavelets and applications	[redacted]	Vissza
2009-03-10	MS.SU.G001	Szlárdtestek felületfinkája	[redacted]	Vissza
2009-03-24	BVI3-08415A	Szlárdtestek felületfinkája	[redacted]	Vissza
2006-02-16	SS.MM.F001	Lecture notes on electron correlation and magnetism	[redacted]	Vissza
2006-03-02	BVI3-10997A	Lecture notes on electron correlation and magnetism	[redacted]	Vissza

6. ábra **Élő kölcsönzések listája, melyben eltérő szín jelzi a lejárt kölcsönzéseket.**

Vonalkód: [redacted]

Név: [redacted]

Státusz: [redacted]

Szem.ig. szám.: [redacted]

Lakcím: [redacted]

Foglalkozás: [redacted]

Munkahely: [redacted]

Telefon: [redacted]

Könyvek listája: [redacted]

E-mail cím: [redacted]

Beíratkozás dátuma: 2008-02-12

Módosít

Kölcsönzések:

Az olvasónak 1 db élő kölcsönzése van:

Kölcs. idő	Lejárat	Leltári szám	Mű címe
2009-01-26	2009-02-09	BVI3-09743A	Methods of quantum field theory in statistical physics

Útkeresés

5. ábra **Az olvasó adatainak beviteli űrlapja**

Annak ellenére, hogy a központi könyvtár szakem-
berei tájékoztatták az intézet könyvtárát az olvasói
felület praktikus kialakításával kapcsolatban – pél-
dával az olvasó láthassa saját kölcsönzéseit, hosz-
szabbíthasson, esetleg tájékoztatást küldjön a lejárt
kölcsönzésről – a javaslatokra nem tartottak
igényt.

A fejlesztés első szakaszából kimaradó vonalkód
és szakjelzet nyomtatásának kérdése a második
szakaszban megoldódott. A szoftver a leltári
számból automatikusan vonalkódot generált,
amelynek nyomtatása az előre definiált formátum-
ban egyetlen gombnyomással megoldhatóvá vált.
Hasonló egygombnyomásos módszerrel készült a
szakjelzet gerincmatricája is (l. a 2. ábra alján).

Menet közben a Fizikai Intézet könyvtárát az aktuális teljes körű állományellenőrzés feladata is sújtotta, melynek köszönhetően a programba a vonalkód alapján történő leltározás funkciója is bekerült.

Egy évvel a program átadása után az intézet a következő újabb igényekkel állt elő:

- a könyveknél jelezni kellene a lista elején, hogy kölcsön van-e adva,
- az olvasók kölcsönzési listájában a hosszabbítás lehetőségének felkínálása,
- visszavétel gomb mellé egy megerősítés jóváhagyása,
- élő kölcsönzéseknél az oktatók, illetve hallgatók elkülönítése,
- kötelező mezők listájának szűkítése,
- olvasói adatoknál is lehessen hosszabbítani a kölcsönzést,
- olvasói adatoktól a könyvek adataihoz navigálás lehetősége,
- olvasói státuszok megadása legördülő menüből (5 db), melynek függvényében változtatható a lejárat határidő,
- könyveknél kölcsönözhető és nem kölcsönözhető státusz megadása.

A fent említett igények megoldását átmeneti rendszerről lévén szó, nem tartottuk szükségesnek, így a fejlesztési munkák helyét hosszabb időre az adatfeltöltés vette át. A gyűjtemény mérete az állományellenőrzést, illetve a selejtezést követően valamivel tízezer kötet alá csökkent, melynek 98%-a megtalálható a BVi 3 adatbázisában.

Ezt követően az intézet újraértékelve a szoftverrel kapcsolatos igényeit, a következő három területen tartotta fontosnak a további fejlesztést, amelyet saját erőből oldott meg.

- Jogosultsági szintekkel ellátott beléptető rendszer implementálása, hogy a könyvtár állománya nyilvánosan is böngészhető lehessen.
- Különböző olvasói státuszok alkalmazása, melynek függvényében a lejárat határidő is automatikusan módosítható.
- Új szakjelzet felvételének lehetősége, amely rugalmasan igazodik a tudomány aktuális trendjeihez.

A program újabb frissítést és konverziót követően PHP 5.2-ben fejlesztve, Apache 2.2.4-es környezetben, PostgreSQL SQL adatbázis alatt fut Linux szerveren.

Hosszútávú terv az együttműködés jegyében

A Fizikai Intézetben 2008 nyarán befejeződött az állomány egészét érintő revízió, valamint a könyvek feldolgozása. Azonban továbbra is megoldatlan maradt a szabványos adatszerkezet hiányából adódó kompatibilitás és együttműködés kérdése. A BVi 3 adatbázisa független a BME OMIKK Aleph rendszerétől, így az új beszerzések dupla feldolgozása (egy szabványos, valamint a szakszerűtlen) továbbra sem szűnt meg. A hosszú távú terv az, hogy az intézeti gyűjtemény a komplex egyetemi könyvtári rendszer szerves részévé váljon, és hogy a szakterület iránt érdeklődőknek ne kelljen többféle rendszerben ugyanazt a keresést elvégezni. Az Aleph rendszer alkalmazása mellett szól az is, hogy az adatbázis karbantartásával és frissítésével járó feladatokat szakképzett személyzet végezné, de ez most nem áll rendelkezésre. A dokumentumrekordok HUNMARC formátuma, szabályos adatfelvétele címeírása és osztályozása az országos vérkeringésbe is bekapcsolná az értékes gyűjteményt, valamint szorosabb együttműködést tenne lehetővé a hasonló szakterületen működő könyvtárakkal, mint például a KFKI könyvtárával⁹. Az intézet teljes könyvállományának integrálása a BME OMIKK rendszerébe bár szakmailag megalapozott, komoly módszertani és informatikai előkészítést igényel. Mivel emberi erőforrás hiányában nehezen felmérhető, hogy a munkálatok teljes befejezése meddig húzódhat, 2009 elején szükségesnek tartottuk a házi fejlesztésű szoftver továbbfejlesztését.

A munka előkészítő szakaszában felmérést készítettünk, hogy az intézeti állománynak mekkora része található az Aleph rendszerében. Kiderült, hogy a teljes könyvállományból (9596 kötet) jelenleg 1195 rekordnak¹⁰ már elkészült a szabványos leírása, amelyből 869 egyedi tétel. A szóban forgó rekordok többnyire az elmúlt évtized dokumentumaira mutatnak, melyeknek példányadatai kiegészítésre szorulnak. A központi könyvtár címfelvételei mellett található állománysorok többsége csupán a tanszéki kódot és a példány aktuális státuszát tartalmazza, valamint 2000 óta a konkrét műpéldány alkönyvtári leltári számát is jelzi az Elhelyezés (példányé) mezőben. Ennek oka, hogy a tanszéki, intézeti (későbbiekben alkönyvtári) gyűjtemények szigorúbb korlátozások mellett működtek, az egyes példányokat többnyire nem kölcsönözték-e, mivel a legszükségesebb szakkönyvek duplumként hozzáférhetőek voltak a központi

könyvtárban is. A gazdasági helyzet változásával azonban az oktatás szakirodalmi ellátása kissé decentralizálódott, a szűkebb szakterületek ellátása a hallgatói létszámhoz és az aktuális kutatási trendekhez igazodva a még létező, funkciójában egyre jelentősebb alkönyvtárakra hárult. A könyvtári hálózatnak köszönhetően az oktatók kényelmesebben és kedvezőbb feltételekkel vehetik igénybe a specifikus gyűjteményeket, a hallgatók szinte a képzés helyén hozzáférhetnek a szükséges szakirodalomhoz, és a tematikus elrendezésnek köszönhetően akár olyan műveket is kézbe vehetnek, amelyek nem szerepeltek a kötelező olvasmányok listáján. A központi könyvtár eközben részben mentesül a szűkebb érdeklődési kört érintő dokumentumok beszerzése és a szolgáltatás feladatai alól, amelynek megoldása általánosabb gyűjtőkörére való tekintettel szerencsésebb is tanügyi szinten. A fenti adatokból is kiderül, hogy ezen alkönyvtárak 70-80%-ban olyan dokumentumokat tartalmaznak, amelyek a BME OMIKK állományában nem fellelhetők.

A Fizikai Intézet könyvtára számára az egyetemi hálózaton túl további együttműködés megteremtésére is lehetőség nyílik. Mint már említettem, a KFKI könyvtára a BME OMIKK-hoz hasonlóan az Aleph rendszert használja, valamint a két intézmény kutatási profilja hasonló. A kutatóintézettel folytatott előzetes megbeszélés során kiderült, hogy az együttműködés mindkét fél számára előnyös lenne, ugyanis az azonos integrált rendszer lehetővé tenné a rekordok egyszerű átvételét, valamint a két intézmény adatbázisában való közös keresést.

Megvalósítás a közeli jövőben

Ha pontosan akarunk fogalmazni, akkor a Fizikai Intézet könyvtárájának feldolgozása a BME OMIKK integrált rendszerébe, már megkezdődött. Annak ellenére, hogy már közel 1200 tételt tartalmaz a katalógus, a munka igazán nehéz része, a rekatalogizálás még nem vette kezdetét. Az eddigi gyakorlattól eltérően ebben a munkában nem csupán a központi könyvtár szakképzett munkatársai vesznek részt, hanem az intézet – jelenleg szakirányú képesítéssel nem rendelkező – könyvtárosa is. A munkálatok megkezdése érdekében a központi könyvtárnak átmenetileg engedményeket kellett tenni, mely korábban nem tette volna lehetővé, hogy képzetlen kollégának olyan jogosultsagai legyenek, mint az intézet könyvtárosának. Az alkönyvtár és a BME OMIKK közötti szóbeli megál-

lapodás szerint az adatbázis bibliográfiai és példányadatainak feltöltéséig, valamint a kölcsönzési modul használatba vételéig a könyvtár kijelölt kezelője szakmai továbbképzésen vesz részt.

A munka menetének kialakításakor az egyik szempont a jövőbeni igények pontos meghatározása volt, amely kiterjedt a modulok használatára és az adatbevitelhez szükséges mezők pontos meghatározására. Nagy hangsúlyt fektettünk a jogosultsági szintek pontos meghatározására is: ennek elsődleges célja az alkönyvtárhoz nem tartozó adatok védelme volt, ezzel is csökkentve a későbbiekben elkövethető hibák lehetőségét. Első lépésként leválogattuk azokat a bibliográfiai tételeket, amelyeknek az intézetre utaló jelzetük volt.¹¹ Ezek minden esetben kiegészítésre szorulnak, ugyanis korábban az alkönyvtáraknál csupán annak szervezeti kódját, a dokumentum leltári számát és példányszámát, valamint többkötetes művek esetén a kötetek számát tüntettük fel. A hosszú távú stratégiában szereplő kölcsönzési igény azonban szükségessé tette a vonalkód, valamint a kölcsönzést is lehetővé tevő státuszok kialakítását. A státuszok alkalmazására már volt kialakult gyakorlat, de a vonalkódok alkalmazása újabb kérdéseket vetett fel. Korábban a vonalkódokat a BVI 3 szoftverrel lehetett előállítani, melyet az intézeti kódból és a leltári számból automatikusan generált a program, majd ezek nyomtatása egyesével történt. Az Aleph-ben ennek megvalósítása komoly nehézségeket jelentene, ezért arra az elhatározásra jutottunk, hogy a vonalkódok továbbra is megtartják a régi formátumot (BVI3-000000), de a jövőben nem követik a leltári azonosítót, így egyszerre nagyobb mennyiség nyomtatása is megoldható, kiküszöbölve az egyedi azonosítók véletlen duplikálását.

A következő problémát a szakjelzetek alkalmazása vetette fel. Ezeket is a példányok oldalán találtuk célszerűnek. Annak érdekében, hogy a BME OMIKK által használt olvasótermi jelzetek ne keveredjenek az alkönyvtár jelzeteivel¹², egy használaton kívüli mezőt kerestünk, amelyet alkönyvtár-érzékeny beállítással főcsoportok szerint predefiniáltunk. A szakjelzet első két betűje böngészőlistából választható, majd a II. mellékletben ismertetett módon bővíthető. Erre a megoldásra azért volt szükség, mert az egyes részterületek folyamatos specifikációja miatt az intézeti könyvtárosnak minden esetben a rendszerkönyvtárost kellene segítségül hívni, ha az alcsoportokban változtatni szeretne. Ezzel a megoldással azonban lehetővé vált a téma szerinti keresés, és a szakjelzetek egyszerre

rű bővíthetőségének lehetősége is. Sajnos a szakjelzet nyomtatásának lehetőségét a jövőben más módon kell majd megoldani.

A munka második fázisában kerül sor a rekatalogizálásra. Ennek első lépéseként lehetővé kell tenni, hogy az egyes dokumentumok behasonlítása lehetőleg több könyvtár – nevezetesen a KFKI és a BME OMIKK – katalógusában egyszerre történjen. Erre azért volna szükség, hogy a hasonló gyűjtőkörből adódó, valamelyik könyvtár adatbázisában már feldolgozott bibliográfiai tételek átvehető, illetve kiegészíthetők legyenek. A KFKI adatbázisából, az intézeti könyvtáros által leválogatott rekordok először az olvasók számára nem látható részbe kerülnének, hogy bizonyos tartalmi jelölőket a BME OMIKK saját szakrendjének megfelelően lehessen javítani. Az ellenőrzést és a tezaurusz-megfeleltetést követően a rekordok a nyilvános katalógusban is megjelennek. Arra vonatkozóan még nincsen kidolgozott terv, hogy az intézmények közötti tezaurusz-megfeleltetés milyen módon – automatikusan, vagy manuálisan – történjen, ezt majd a gyakorlat dönti el. Azoknak az egyedi dokumentumoknak a rekatalogizálása, amelyekről még nem készült bibliográfiai rekord, régi cédula-katalógus, vagy autopszia alapján történik. A címeírás és szakozást a BME OMIKK szakképzett munkatársai végzik, megőrizve ezzel a könyvtár katalógusának szemléletbeli és színvonalbeli folytonosságát.

A rekatalogizálás előkészítésekor a jogosultsági lehetőségek definiálása igen fontos kérdés volt. A bibliográfiai rekordok áttöltésére és az alkönyvtári példányadatok kiegészítésére jogosult az intézet könyvtárosa, de nem jogosult olyan műveletek végrehajtására, melyek a BME OMIKK állományát, illetve más alkönyvtár adatainak módosítását érintenék. Az intézeti gyűjtemény kezelője nem jogosult semmiféle törlési művelet végrehajtására, erre csupán a hálózati könyvtárak feladatait koordináló munkatársaknak van lehetősége, mely vonatkozik a későbbiekben esedékes állományapasztásra is.

A munka utolsó fázisa a kölcsönzési adatbázis feltöltése lesz. A jelenlegi koncepció szerint a Fizikai Intézet könyvtárának csak olyan olvasó lehet regisztrált tagja, vagyis csak az kölcsönözhet, aki a BME OMIKK-nak már beiratkozott olvasója. Az intézeti könyvtár kezelője csak az alkönyvtári példányok kölcsönzésére és visszavételére jogosult, késedelmekkel kapcsolatos pénzügyi műveleteket az adatbázisban nem hajthat végre. Az alkönyvtárakkal kapcsolatos korlátozás vonatkozik a BME

Budaházy I.: Könyvtári rendszerek jelene és jövője ...

OMIKK olvasószolgálati munkatársaira is, megelőzve ezzel az egyes könyvtári állományok lehetséges keveredését.

A jogosultsági szintek előzetes, jól átgondolt kialakítása nem csupán praktikus, de szükségszerű is, hiszen így a későbbiekben más alkönyvtárak esetén is alkalmazható lehet. A korlátozások rendszerre nem csupán az egyes könyvtári egységek, adatok védelmét szolgálja, hanem a hibák lehetőségének minimalizálásával a munkatársakét is. A paraméterek helyes beállítása, valamint a hozzáférési kulcsok megfelelő definiálása a napi munkát átláthatóvá, egyszerűbbé teheti, miközben a speciális szempontoknak megfelelő lekérdezésekre is lehetőség nyílik.

Összegzés

A Fizikai Intézet könyvtárában használt szoftverek, valamint a dokumentumok alapvető könyvtári szabályokat nem követő tömeges feltárása olyan helyzetet idézett elő, amelynek következtében a gyűjtemény folyamatos kényszerpályára ítéltetett. Úgy tűnik, hogy az évek óta tartó küzdelem lassan a végére ér, és az Aleph rendszerében hosszú távú, együttműködésen alapuló megoldás váltja fel a korábbi elképzeléseket. A közös platformra helyezett munka látványos része még előttünk áll, de megtörtént az elvi megalapozás, és a jogosultsági rendszer is ki lett alakítva. Ráadásul az is komoly előrelépést jelent, hogy a BVi 3 elnevezésű szoftver fejlesztéseinek köszönhetően az adatbázis nem csupán a könyvtáros gépéről érhető el, hanem az intézet honlapjáról bárki számára hozzáférhető¹³. A kiegészítéseknek köszönhetően a gyűjtemény több szempont szerint kereshető, használata egyszerű, és a különféle jogosultsági szinteknek megfelelően az olvasó akár aktuális kölcsönzéseiről is informálódhat. A jelenleg használatban lévő szoftver előnye, hogy kezelése egyszerű, a helyi igényeknek megfelelően lett kialakítva, vagyis egy közel tízezer kötetes gyűjtemény praktikus működését támogatja. Az adatbázis vitathatatlan érdeme, hogy a teljes állományról tájékoztat, amire korábban nem volt lehetőség.

1. melléklet

Néhány fontosabb szakjelzet

GP *General Physics = Általános fizika*
GP.PC *Physical Constants = Fizikai állandók*

GP.MC	Material Constants, tables = Anyagi állandók, táblázatok
GP.HB	HandBook = Kézikönyvek
GP.HP	History of Physics = Fizikatörténet
GP.TE	Teaching, Experiments = A fizika tanítása
ME	MEchanicS = Mechanika
RA	Relativity, Astrophysics = Relativitáselmélet, asztrofizika
ED	Electro Dynamics = Elektrodinamika
QM	Quantum Mechanics = Kvantummechanika
ST	STatistical physics and thermodynamics = Statisztikus fizika és termodinamika
AM	Atomic and Molecular physics = Atom- és molekulafizika
MS	Material Science = Anyagtudomány
NP	Nuclei and Particles = Mag- és részecskefizika
OP	OPtics = Optika
SS	Solid State physics, condensed matter = Szilárdtestfizika, kondenzált anyagok
MA	MAthematics = Matematika
EL	ELectronics = Elektronika
BI	BIology = Biológia

2. melléklet

ISIS formátumra épülő rekordszerkezet

mft|rec|val, azaz rekordsorszám, mezőazonosító, mezőérték

pl.:

```
mft | rec | val
-----+-----+-----
-----
1 | 9 | 1 db ; 25 cm
1 | 17 | 539.211:548.74
1 | 17 | 548.74:539.211
1 | 22 | 1. - cop. 1986. - XI, 281 p. - Bibliogr. a
tanulmányok végén
1 | 31 | BVI3-08410A
1 | 1 | MS.SU.S010
1 | 36 | 0
1 | 13 | Schommers, Wolfram
1 | 13 | Blackenhausen , Peter von
1 | 13 | Black, J. E.
1 | 2 | Structure and dynamics of surfaces
1 | 8 | Springer
1 | 6 | Berlin [etc.]
1 | 7 | 1986
1 | 18 | eng
1 | 19 | Topics in current physics
1 | 20 | 41.
1 | 10 | 3-540-16252-6
```

1 | 32 | 1987

1 | 34 | 2239

Az újabb konverzió eredménye (egy rekord, azaz egy sor az adatbázisban)

```
id | c1 | c2 | c3 | c4 | c5 |
c6 | c7 | c8 | c9 | c10 | c11 |
c12 | c13 |
c17 | c18 | c19 | c20 | c21 |
c22 | c23 | c24 | c25 | c29 |
c31 | c32 | c33 | c34 | c35 | c36
-----+-----+-----+-----+-----+-----
+-----+-----+-----+-----+-----+-----
-----+-----+-----+-----+-----+-----
-----+-----+-----+-----+-----+-----
-----+-----+-----+-----+-----+-----
+-----+-----+-----+-----+-----+-----
1 | MS.SU.S010 | Structure and dynamics of
surfaces | | | Berlin [etc.] | 1986 | Springer |
1 db ; 25 cm | 3-540-16252-6 | | | Schommers,
Wolfram%Blackenhausen , Peter von%Black, J. E. |
539.211:548.74%548.74:539.211 | eng | Topics in
current physics | 41. | | 1. - cop. 1986. - XI, 281
p. - Bibliogr. a tanulmányok végén | | | |
BVI3-08410A | 1987 | | 2239 | | 0
```

Jegyzetek

- ¹ A szervezeti egységekhez tartozó könyvtári kódokból látszik, hogy 1974-ig öt különböző helyen folyt kutatás, köztük a honvédséghez tartozó szervezeti egységben, a Villamosmérnöki Karon, az Építőmérnöki Karon és valószínűleg a Gépészmérnöki Karhoz tartozó Elméleti Fizika Tanszéken, mely korábban – kód alapján – a Villamosmérnöki Karhoz tartozhatott.
- ² 2008. novemberi adatok alapján.
- ³ Sok esetben pl. a KFKI kutatóinak és a Fizikai Intézet oktatóinak tudományos, illetve egyéb szakirányú tevékenysége olyan együttműködésre épül, hogy nem lehet és nem is kell különbséget tenni az egyes felhasználók között.
- ⁴ BME OMIKK Szervezeti és Működési Szabályzata, melyet a rektor ellenjegyzett.
- ⁵ Az intézeti duplumok nyilvántartása csupán néhány éve kezdődött, ugyanis korábban ezekre, mint támpéldányok tekintettünk. Azonban a helyhiányból adódó, egyre jelentősebb mértékű selejtezések, az alkönyvtárak többségére jellemző szakképzett könyvtáros hiánya, valamint a könyvtárakra fordítható szűkülő költségkeret a központi könyvtártól fokozottabb jelenlétet és együttműködést igényel. Ma már minden egyes tanszéki példányt igyekszünk regisztrálni, de ezekről továbbra is csak akkor szerzünk tudomást, ha a szervezeti egység könyvtárfelelőse erről tájékoztatást ad.

- ⁶ A legújabb fejlesztésnek köszönhetően az állomány katalógusa már a világhálóról is kereshető.
- ⁷ BME Könyvtár és Tájékoztatási Központ, valamint az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár összevonása, 2001
- ⁸ A Fizikai Intézet hálózati kódja BVi 3, mely arra is utal, hogy korábban a Villamosmérnöki Kar tanszéki könyvtárából született.
- ⁹ A KFKI (MTA, Központi Fizikai Kutató Intézet) könyvtára szintén az Aleph integrált könyvtári rendszert használja, így a két intézmény közti rekordátvitel lehetősége szakmailag és gazdaságilag is célszerű lenne.
- ¹⁰ Az adatok forrása a 2008. év végi statisztikai jelentés, valamint a 2009 márciusában készült Aleph lekérdezés. A rekordok bibliográfiai tételeket jelentenek, melyekhez néhány esetben akár több kötet is tartozhat, így az állománynak valójában kb. 20%-a feltárt.
- ¹¹ Ezek előfordulhattak a MARC rekord 852 (elhelyezés) mezőjében, vagy a hozzá kapcsolódó példányoknál az alkönyvtárban, T403 kód alatt. Minden, az egyetem hálózatához tartozó könyvtárának saját kódja van, hogy az egyes műpéldányok lelőhelye pontosan azonosítható legyen.
- ¹² Azért nem csupán a Fizikai Intézetre utalok, mert a koncepció szerint meghagytuk a lehetőséget más alkönyvtárak számára is saját szakjelzetet használniuk, nevezetesen a Rakt.jel.-2 elnevezésű mezőben.
- ¹³ A Fizikai Intézet honlapja az alábbi címen érhető el: http://newton.phy.bme.hu/deps/theor_ph/

Irodalom

2005. október 17-én kelt Beszámoló = 2008. október 1-jén kelt Feljegyzés 3. sz. melléklete (BME OMIKK hálózatának irattári anyaga).

2008. október 1-jén kelt „Feljegyzés a Fizikai Intézet (BVi3) könyvtári szoftverének felülvizsgálata tárgyában” (BME OMIKK hálózatának irattári anyaga).

BUCKLAND, Michael: A könyvtári szolgáltatások újratevezése. Budapest, OSZK, 1998.

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem könyvtárának hálózati jegyzékei. [Kézirat].

HALASSY Béla: Az adatbázistervezés alapjai és titkai. Budapest, IDG Magyarországi Lapkiadó Kft., 1994.

HALASSY Béla: Ember – információ – rendszer. Budapest, IDG Magyarországi Lapkiadó Kft., 1996.

KOKAS Károly: Új integrált könyvtári rendszerek a hazai piacon. = TMT, 39. köt. 7–8. sz. 1992. p. 311–331.

Beérkezett: 2009. IX. 16-án.

Budaházy Ibolya

könyvtáros,
a BME OMIKK hálózati referense.
E-mail: ibudahazy@omikk.bme.hu

Márciusban indul a brit kibervédelmi központ

Jövő márciusra érnék el a tervezett létszámot az új brit kibervédelmi központ esetében, amely ettől az időponttól kezdve lesz felelős az ország infrastruktúrájának védelméért, valamint az esetleges támadásokért.

Elsősorban olyan szakemberek jelentkezését várják, akik értik a tinédzser hackerek mentalitását, nyilván annak érdekében, hogy minél hatékonyabban vegyék fel a harcot a belső és külső akciókkal szemben. A *Cyber Security Operations Centre (CSOC)* első körben 19 főt foglalkoztat majd, ezt a létszámot pedig a tervek szerint jövő márciusra érik el, így onnantól várható a folyamatos munka megkezdése is. Az újoncokat elsősorban a meglévő ügynökségek, a titkosszolgálatok, valamint az erőszakos szervezetek állományából szereznek be, természetesen az ilyenkor megszokott szigorú háttérelőírások mellett.

Érdeemes megjegyezni, hogy míg a meglévő *Office of Cyber Security (OCS)* a mostani pénzügyi évben 130 ezer fontos költségvetésre támaszkodhat, a most létrejövő CSOC még nem kap külön büdzsét, kiadásait az illetékes részleg, valamint az MI5, MI6 és az erőszakos szervezetek hozzájárulásaiból fedezik majd. Elsődleges feladatuk az ország IT infrastruktúrájának védelme lesz, ám végső esetben akár ellentámadást is indíthatnak, ha ennek felsőbb szinten is szükségét látják.

Az illetékesek az új ügynökség felállításától azt remélik, hogy az Egyesült Királyság hatékonyabb védelmet alakíthat ki a kibertámadásokkal szemben, a létszámot és az anyagi forrásokat pedig nyilván igény szerint növelik majd.

/SG.hu Hírlevél, 2009. november 17., <http://www.sg.hu/>

(SzP)